Diktatúra tolerancie (druhá časť): Relativizmus

predchádzajúca časť:
Diktatúra tolerancie (prvá ?as?): Tolerancia ako forma sociálneho nátlaku

***

Ilustračný obrázok, zdroj: DeviantArt

Smerom k relativizmu

Ľudia od prírody cítia dramatický rozdiel medzi dobrom a zlom. Svedomie nám hovorí, že sme náchylní k hriechu, ale aj schopní dobra. Skeptici, ktorí pochybujú o schopnosti rozlíšiť dobro od zla, alebo dekadentné kultúrne trendy, ktoré nazývajú zlo dobrom, však túto schopnosť rozlišovania nenávidia.

Pravda a dobro nie sú relatívne. Skreslené úsudky o dobre a zle pramenia z ľudského sklonu k zlu – v tom, čo kresťanské učenie nazýva „dedičný hriech“. Podobné intuície však boli prítomné aj v starovekých pohanských kultúrach. Staroveký grécky mýtus o Pandore, ktorý opísal Hésiodos vo svojom diele „*Práce a dni*“ (7. storočie pred Kr.), rozpráva príbeh o pôvode zla vo svete. Keď Prometeus daroval ľudstvu ukradnutý oheň z Olympu, urazený Zeus sa rozhodol mu ublížiť. Poslal Pandoru na Zem s jej venom v truhle. V truhle sa nachádzalo všetko zlo a utrpenie, ktoré z nej uniklo, hneď ako bola truhla neopatrne otvorená.

Existuje známy Ovidiov verš, v ktorom Medea vyznáva: „video meliora proboque, deteriora sequor“ (Metamorfózy, 7,18–21), čo znamená: „Vidím a schvaľujem to lepšie, ale nasledujem to horšie“. Svätý Pavol vyjadril podobnú pravdu: „Lebo nerobím dobro, ktoré chcem, ale robím zlo, ktoré nechcem.“ (Rim 7,19). Tieto texty však nepodceňujú rozdiel medzi dobrom a zlom; v skutočnosti ho zdôrazňujú.

Relativizmus – chápaný ako spochybňovanie rozdielu medzi dobrom a zlom – sa objavil už v myslení starovekých sofistov (Protagoras, Gorgias). Bol prejavom kognitívnej krízy. Antickí autori ju spájali jednak s pýchou – Euripides napísal: „Každý uprednostňuje seba pred blížnymi“ (Medea 86); „Z prekvitajúcej pýchy človeka vyrastá klas hriechu a z neho – žalostná úroda“ (Aischylos, Peržania, 838) a zároveň s bezbožnosťou: „Keď nectíš svätosť – pýcha a hriech sa čoskoro rodia“ (Aischylos, Eumenidy, 531). A bolo predpovedané: „Bezbožný čin plodí nové bezbožné činy, podobné aj nesúvisiace“ (Aischylos, Agamemnón 765–767).

Konvencionalizmus (lat. *cenventio*, slov. dohoda), ktorý vyznávali Protagoras, Aristippus a sofisti, sa stal prvotným variantom relativizmu. Podľa nich sú takzvané pravdivé úsudky vecou spoločenskej zmluvy, ovocím dialógu a dohody medzi zainteresovanými stranami, ktoré sa menia so zmenou životných podmienok.

Relativizmus ako ideologický trend v novovekej európskej kultúre je dedičstvom renesancie a osvietenstva a začal sa formovať na prelome 17. a 18. storočia. Samotná pravda sa stala relatívnou veličinou, keďže jej rozpoznanie a definícia sú podmienené kognitívnymi schopnosťami a perspektívami jednotlivých indivíduí (subjektivizmus a psychologizmus). Pravda je závislá od spoločensko-historických názorov (konvencionalizmus, historizmus). Na prelome 19. a 20. storočia relativizmus prenikol aj do teológie (doktrína modernistov, tzv. „nová teológia“).

Anastázia Markovičová, Motýlí efekt

zdroj: wikimedia commons

Relativisti (lat. *relativus*, slov. vzťahový, podľa vzťahu niečoho k niečomu) veria, že pravda je stupňovaná, premenlivá a závislá od mnohých okolností a od osoby, ktorá ju vyjadruje. Uvádzajú napríklad fakt, že pred niekoľkými stovkami rokov sa tvrdenie, že Zem je plochá, považovalo za pravdivé, ale dnes sa považuje za lož. Pravda je teda výsledkom rôznych podmienok a závisí od nich. Jednou z foriem relativizmu je probabilizmus (lat. *probabilis*, slov. pravdepodobný), ktorý považuje vedecké tvrdenia len za vysoko pravdepodobné. Ďalším druhom relativizmu je progresivizmus (lat. *progressus*, slov. pokrok), ktorý tvrdí, že väčšina vedeckých tvrdení sa vyznačuje vývojom, časovosťou a relatívnosťou. S pokrokom poznania sa údajne čoraz viac približuje k absolútnemu poznaniu. Variantou progresivizmu je historizmus – vo svojej pozitívnej verzii tvrdí, že celá ľudská kultúra sa prostredníctvom historickej nevyhnutnosti snaží

o stav dokonalosti (G. W. F. Hegel, A. Comte, K. Marx, A. Whitehead, P. Theilard de Chardin).

Postmodernizmus si vyvinul jedinečný prístup k otázke morálky, pričom neustále rozširuje hranice toho, čo je morálne prípustné. Chaos, koncepčný chaos, „preceňovanie hodnôt“, absurdita a nezmyselnosť ľudskej existencie a popieranie akéhokoľvek ospravedlnenia morálnych činov sa stali badateľným znakom sveta.

V morálnej teológii relativizmus vyžaduje popretie a odmietnutie absolútnej povahy morálnych noriem a hodnôt, ako aj ich univerzálnej platnosti. Tento prístup poukazuje na množstvo noriem, ktoré existujú v rôznych kultúrach, bez analýzy ich platnosti a pravdivosti. Alebo rovno tvrdí, že racionálne rozlišovanie a overovanie etických noriem ani nie je možné.

Morálny relativizmus tvrdí, že všetky hodnotové systémy sú si rovné a že žiadny z nich nemožno považovať za absolútne najlepší. Preto odmieta tvrdenia tzv. absolutistov, ktorí zakladajú morálku na univerzálnych hodnotách, ako je prirodzený zákon. V dôsledku toho relativisti odmietajú existenciu prirodzeného zákona, hlasu svedomia alebo univerzálnych ľudských hodnôt.

„Oslobodenie“ ľudstva

Relativizmus sa stal hlasom vplyvných umelcov, hercov, spevákov a podnikateľov. Využívajúc rozsiahle možnosti elektronických médií a najnovšiu informačnú kultúru založenú na internete, vedú neúnavnú kampaň na propagáciu základných predpokladov a myšlienok relativizmu. To má obrovský vplyv na formovanie súčasných generácií.

Celý tento proces sa uskutočňuje v mene „oslobodenia ľudstva“. Zdôrazňuje sa, že ľudská bytosť ako subjekt slobody je bytosť obdarená schopnosťou konania, ktorá sa chápe ako vytváranie niečoho nového, začiatok, ale aj šikovné pokračovanie už začatého diela. V praxi potom ide o vstup ľudskej bytosti do vzťahov s ostatnými, prostredníctvom ktorých sa jej sloboda stáva zjavnou a ostatní nás môžu vnímať v akcii pozorovaním našich skutkov. Sloboda sa neobjavuje automaticky s oslobodením. Je to to, čo má prísť po oslobodení. Hannah Arendtová nazýva tento špecifický moment medzi oslobodením a slobodou „priepasťou ničoty“. Je spojený s uvedomením si, že „môžem buď niečo urobiť, alebo niečo neurobiť“.

Tradičná morálka je relativistami obviňovaná z redukcie slobody na poslušnosť vnúteným normám. Úloha jednotlivca sa redukuje na uznanie normy ako základu pre „etiku poslušnosti“ – dokonca aj na údajné oslobodenie svedomia od potreby rozlišovať konkrétne situácie. Etici totiž predvídali rôzne možné prípady a poskytovali hotové riešenia. Jediné, čo zostalo jednotlivcom, bolo oboznámiť sa s týmito rozhodnutiami a podľa toho prispôsobiť svoje konanie.

Tým, že relativizmus „oslobodzuje“ človeka od zodpovednosti za jeho život, však ničí samotnú podstatu morálky. Človek je tak zbavený ašpirácií v hľadaní zmyslu, účelu života a Absolútna. Ak je „Boh mŕtvy“ (Nietzsche) alebo „Boh okradol človeka“ (Sartre), zostáva pri posudzovaní sveta, ktorý formuje, už len človek a jeho meradlo.

Jednotlivci a skupiny, ktoré sa snažia udržiavať morálnu a právnu stabilitu a sú odhodlané ju dodržiavať, sú považované relativistami za obmedzujúce ľudskú slobodu a dokonca ohrozujúce ľudskú dôstojnosť. Predpokladom údajného ľudského rozvoja a túžby po šťastí je potreba oslobodiť sa od všetkých pravidiel, vrátane tých, ktoré sú stanovené napríklad tradíciou alebo názormi iných. Predpokladá sa, že je nevyhnutné zbaviť sa odkazov v myslení a konaní na akékoľvek pravidlá, ktorých dodržiavanie je vnímané ako zotročenie.

„Oslobodenie od morálnych imperatívov“ je spojené s „oslobodením sa od pravdy“, ktorej existencia je následne spochybňovaná. Je takmer všeobecne akceptované, že pravda je „relativizovaná, alebo aspoň spochybňovaná, čo sa týka možnosti jej dosiahnutia“. Človek nemá pravdu poznať, ale – podľa absolútneho liberalizmu – ju tvoriť. Človek nie je „služobníkom pravdy“, ale jej „tvorcom“. Akty ľudského poznania „tvoria“ podľa relativistov podstatu danej reality, čo následne mení kritériá pravdy. Pravda sa považuje za prejav konania subjektu, jeho osobnosti, nie za podstatu bytia samého o sebe. V dôsledku toho bola pravda zosadená z trónu ako najvyššia hodnota, predtým uznávaná, slúžiaca a tvoriaca mieru ľudského konania.

Ján Pavol II. pri kritike liberálnej demokracie upozornil na jej filozofické predpoklady vrátane relativizmu pravdy. V encyklike *Centesimus annus* pápež napísal: „Dnes je zvykom tvrdiť, že filozofiou a základom demokratických foriem politiky je agnosticizmus a skeptický relativizmus, zatiaľ čo tí, ktorí sú presvedčení, že poznajú pravdu a pevne ju nasledujú, nie sú z demokratického hľadiska dôveryhodní, pretože neakceptujú, že o pravde rozhoduje väčšina alebo že pravda sa mení v závislosti od meniacej sa politickej rovnováhy.“ (*Centesimus annus*, 46)

Relativizmus a náboženstvo

V tejto ideológii má tiež veľký význam správne pochopenie významu a miesta náboženstva. Relativistický prístup k Bohu a náboženskej viere sa označuje ako „vhodná ľahostajnosť“. Často však nadobúda formu nátlaku, ktorý núti človeka odmietnuť Boha a náboženstvo ako najvyššie hodnoty a princípy. Podporuje myslenie a postoj, že „obsah viery je popri konaní veriacich druhoradý“. V rámci relativizmu je náboženstvo, ktoré si nárokuje výlučnú pravdu, neprijateľné.

Ben Patmen, Červené šaty

zdroj: New Irish Art

V religionistike sa už dlho diskutuje o tom, či sa súčasné náboženstvá vyvinuli z pohanstva, alebo či boli jeho vyššou úrovňou. Takéto relativistické teórie presadzovali napríklad evolucionisti

náboženstva, ktorí ho vnímali ako výsledok vývoja od menej dokonalých k dokonalejším formám. Až v dielach, ako napríklad u Le Roya, ktoré opisovali primitívnych Pygmejov a Bantuov, sa nakoniec ukázalo, že sa na Boha aj oni odvolávajú slovami, ktoré znamenajú „vytvoriť“ alebo „formovať“ – čím ho vnímajú ako Stvoriteľa. Iné príbuzné kmene označujú Boha ako „Veľkého“, „Najvyššieho“, „Mocného“, „Otca“. Meno Najvyššej bytosti sa vždy vyslovovalo s najväčšou úctou.

Aj ďalšie dôkazy prinútili religionistov prehodnotiť svoje pôvodné tvrdenia o relativizácii pravdy o Bohu, najmä keď sa ukázalo, že čím staršia je kultúra, tým dokonalejšia je koncepcia Boha. Etnológ W. Schmidt tvrdil, že ako sa vzďaľujeme od najprimitívnejších národov a približujeme sa k tým, ktoré dosiahli určitý stupeň kultúry, pozorujeme rastúci počet pohanských prvkov, ktoré postupne zatieňujú starodávnu čistú koncepciu a uctievanie Najvyššej bytosti. Spochybnená bola aj téza, že ateizmus bol pôvodne rozšírený. Nemecký výskumník Roskoff z 19. storočia napísal, že „zatiaľ nikde nenašiel kmeň bez nejakého druhu náboženstva“ (1880). Potvrdila to séria následných štúdií, ktoré naznačujú, že nie je pravda to, že ľudstvo nie je schopné priblížiť sa ku koncepcii Boha prostredníctvom rozumu.

Relativizmus sa snaží šíriť údajne dôležité a jasné argumenty, prečo je tolerancia spoločensky žiaduca. Problémy však paradoxne vzniknú, keď sa tolerancia sama zadefinuje ako morálne pozitívny čin, otvorený určitej skupine hodnôt, ako je sloboda a autonómia, s presne definovanou funkciou. Táto exaktnosť si následne vyžaduje konzistentné normatívne určenie, čo však podkopáva samé pôvodné predpoklady relativizmu. Za každou formou relativizmu sa totiž skrýva relativita celého sveta hodnôt. Tí, ktorí relativizmus prezentujú, poukazujú aj na jeho ďalšie dimenzie: antifanatizmus, antidogmatizmus alebo antitotalitarizmus. Tolerancia preto nemôže byť trvalým princípom, pretože by sa odrazu ukázala ako – nerelativistická.

Kultúrny vzorec súčasného spoločenského života sa orientuje – nezávisle od morálnych hodnôt a noriem – na príjemný život, na vlastníctvo a užívanie si, na využívanie bezprostredných pôžitkov, ktoré im život v súčasnosti ponúka. Ľudia sa stávajú citlivejšími na svoje vlastné potreby, vzrušujúce zážitky a pragmatické hodnoty a cítia sa spojení s tzv. spoločnosťou sebarealizácie alebo konzumnou spoločnosťou. Takéto tendencie, ktoré si jednotlivci osvojujú, sa označujú rôznorodými pojmami ako pragmatická mentalita, ekonomizácia myslenia, monetizácia vedomia, luxusný konzumerizmus, materialistická orientácia, dekonštrukcia postojov, axiologická erózia, sociomorálna anómia, vákuum a úpadok hodnôt a proces fragmentácie hodnotových systémov. Proces opúšťania hodnôt je postupný, podporovaný subjektívnou voľbou. Prejavuje sa pragmatizáciou spoločenského vedomia, ktorá určuje novú podobu normatívneho poriadku. Významná zmena spočíva v novom poriadku, v ktorom majú záujmy rozhodujúcu prevahu nad hodnotami.

Absolutisti (lat. *absolutus*, slov. neobmedzený) dôrazne oponujú tvrdeniam relativistov. Poukazujú na to, že relativisti sami – tým, že hlásajú relativitu pravdy – tak robia absolútnym spôsobom. Tvrdia tiež, že nie pravda, ale ľudské poznanie je stupňovateľné, pretože ľudia si môžu

zlepšovať svoje kognitívne funkcie. Okrem toho podľa absolutistov neexistujú viac alebo menej pravdivé tvrdenia, ale buď je výrok pravdivý alebo nepravdivý, nie bližšie alebo ďalej od pravdy (ak nie je pravdivý, stále je nepravdivý, aj blízko pravdy). Výrok „Zem je plochá“ bol nepravdivý a odchyľoval sa od pravdy. Relativisti si mýlia presvedčenia, názory a chybné úsudky, ktoré sa môžu meniť, s pravdou, ktorá je jedna.

Kresťanstvo si uvedomuje, že rozum má svoje definované hranice a pôsobí v oblasti vymedzenej početnými tajomstvami. Lev Šestov napísal: „Žijeme obklopení nekonečným množstvom tajomstiev. Ale nech sú tajomstvá vlastné existencii akokoľvek záhadné, najzáhadnejšie a najdesivejšie je, že tajomstvo vôbec existuje, že sme akoby definitívne a navždy odrezaní od zdrojov a počiatkov života. (…) Večné tajomstvo, večná nepriehľadnosť, akoby ešte pred stvorením sveta niekto uzavrel človeku prístup k tomu, čo je pre neho najdôležitejšie a najpotrebnejšie. To, čo považujeme za pravdivé, čo získavame svojím myslením, sa v istom zmysle ukazuje ako nepomerné nielen s vonkajším svetom (…), ale aj s našimi vlastnými vnútornými zážitkami. Máme vedu, ktorá rastie a rozvíja sa nie zo dňa na deň, ale dokonca z hodiny na hodinu. (…) Ale „hmla“ pôvodného tajomstva sa nerozplynula. V skutočnosti sa stala ešte hustejšou.“

Relativizmus a iracionalizmus

Odmietanie pravdy a odpútanie sa od nej môže mať rôzne ďalšie formy. Medzi nimi sú dnes veľmi bežné iracionalizmus a neprekonateľná ignorancia.

Lawrence O’Toole, Neustála zmena

zdroj: New Irish Art

Iracionalizmus, alebo odmietanie rozumu pri hľadaní pravdy, často nadobúda radikálnu formu antiracionalizmu – boja proti úlohe rozumu pri hľadaní pravdy. Vždy je to však útok na pravdu a jej úlohu základu kultúry. Pravda je často nahradená slobodou, chápanou ako kognitívna dobrovoľnosť, ktorá sa dokonca vníma ako prostriedok na uzdravenie kultúry a ľudského rozvoja.

Zvyšky kresťanskej viery – vo forme zvykov alebo tradičného správania – sú preto akceptované len popri novopohanstve, astrológii, chiromantii, terapiách New Age a transcendentálnej meditácii.

Vo Veľkej Británii sa približne 50 percent študentov prikláňa k novopohanstvu, Wicce alebo šamanizmu: viac ich zaujíma „objavovanie svojich síl“ ako zmena sveta. Dôležitosť náboženského poznania klesá a spiritualita sa chápe ako hľadanie zážitkov, ktoré zlepšujú a (neustále!) menia život. Je to „kokteil spirituality“, v ktorom koexistujú protichodné prvky, lož prepletená s pravdou. Ako poznamenáva Paul Heelas, prednášajúci náboženstva a modernizmu na Lancasterskej univerzite: „Čoraz menej ľudí bude verných jednému náboženstvu. To neznamená, že prestanú byť nábožensky založení. Naopak, v skutočnosti čoraz viac ľudí cíti, že svet je viac, než čo sa dá vysvetliť vedou a rozumom.“

Prekonateľná nevedomosť je duchovné zanedbávanie pravdy. Ľahkosť dosiahnutia pravdy, jej dostupnosť a nedostatok ospravedlnenia pre jej neznalosť prehlbujú závažnosť situácie.

Kresťanstvo berie vieru a rozum vážne ako zdroje poznania pravdy. Viera nie je rezignáciou rozumu v procese poznania, ani ústupom do iracionalizmu. Je to odvaha byť, cesta do hlbín Pravdy. Viera je prijatím toho, čo sme dostali od Boha. Keď Cirkev kritizovala úspechy rozumu, nikdy nekarhala zato, že sa mu dôveruje, ale len zato, že táto pravda sa obmedzuje výlučne na určité sféry reality – skúsenostnú, viditeľnú, materialistickú, s vylúčením náboženstva alebo jeho obvinením z nevedomosti. Realita viery nie je iracionálna, ale je hĺbkou Božieho Rozumu, ktorú nedokážeme vnímať našimi ľudskými zmyslami. Základné slovo viery, ako to vyjadril svätý Ján („na počiatku bolo Slovo“), je stvoriteľský Rozum, ktorý dáva zmysel božskému poznaniu. „Prvým princípom viery je teda to, že všetko, čo je, vzniklo z myšlienky.“

Materializmus na druhej strane tvrdí, že na počiatku bolo iracionálno a všetko vzniklo náhodou. Z iracionálneho podľa neho vzniklo racionálne. Rozum je teda akoby vedľajším produktom nerozumu, náhodnou konštrukciou. Iracionalizmus preto zostáva základným princípom.

Poznanie Božej Pravdy nás núti ju hlásať, šíriť a zdieľať s ostatnými. Kristovi učeníci však čelia ďalšej ťažkosti: ako vyjadriť Pravdu? Ako sprostredkovať podstatu Božieho posolstva, keď máme k dispozícii iba ľudské pojmy a rozum, ktorý nedokáže pochopiť všetko? Veda tak často odrezala človeka od jeho najhlbších citov, okradla ho o schopnosť abstraktného myslenia a urobila z neho tuláka hľadajúceho Pravdu. Napriek tomu človek stále žije s metafyzickou túžbou, neistotou a predtuchou iného rozmeru. Tento paradox kresťanskej úlohy vyjadril Leszek Kołakowski: „Ježiš povedal, že Jeho kráľovstvo nie je z tohto sveta, ale zároveň poslal svojich učeníkov, aby hlásali Jeho učenie národom sveta. Učenie hlásané svetu však musí byť vyjadrené, kodifikované a apoštoli musia vedieť, že hlásajú to isté, a nie niečo iné. (…) Kresťanstvo sa preto nemôže oslobodiť od napätia, ktoré vyplýva zo samotnej podstaty jeho úlohy: zo skutočnosti, že vo viditeľnom svete a prostredníctvom svojich nástrojov má sprostredkovať hodnoty z iného sveta.“

Na splnenie tejto úlohy nestačia ľudské myšlienky, ľudské poznávacie prostriedky a vlastné sily apoštola. Preto potrebujú Ducha, aby vedel, čo povedať, kam ísť a ako sa orientovať v každej časti cesty.

© Všetky práva vyhradené. Článok bol prebraný z partnerského webu PCH24.

URL adresa článku: http://christianitas.sk/diktatura-tolerancie-druha-cast-relativizmus/